

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

**з теми «Формування вокально-хорових навичок в
учнів молодших класів засобами народнопісенного
репертуару на уроках музичного мистецтва»**

Виконала: студентка II курсу, групи ММ1-М18z
Спеціальності 0.14 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Трачук Руслана Олександрівна

Керівник: Прядко О.М., канд. пед. наук., доцент
(прізвище та ініціали, науковий ступінь, учене звання)

Рецензент: Чайка С.В., канд. пед. наук., доцент
(прізвище та ініціали, науковий ступінь, учене звання)

2018 – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	9
1.1. Співацький розвиток дітей молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва	10
1.2. Вікові особливості співацького розвитку учнів молодших класів	22
1.3. Специфіка використання дитячого пісенного фольклору на уроках музичного мистецтва	36
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА	51
2.1. Діагностика рівня сформованості вокально-хорових навичок учнів молодших класів	51
2.2. Використання народно-пісенного репертуару в ході формування вокально-хорових навичок школярів на уроках музичного мистецтва	68
2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження	82
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	102
Додаток А Класифікація вокально-хорових навичок в рамках навчально- виховного процесу	103
Додаток Б Скоромовки	104
Додаток В Етапи роботи над піснею	106
Додаток Д Фольклорний репертур для дітей молодшого шкільного віку. .	107

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зміни в системі шкільної освіти України потребують оновлення форм і методів художньо-естетичного виховання підростаючого покоління. Питання розвитку вокально-хорових навичок у дітей молодшого шкільного віку актуалізуються в директивних освітніх документах: Державна програма «Освіта» (Україна ХХІст.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021р. Значущою є проблема співацького розвитку учнів у початкових класах в ході використання матеріалів народної творчості.

Залучення дітей до активної вокально-хорової діяльності на засадах національного мистецтва сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості, креативності, духовності, толерантності, формуванню ціннісних орієнтацій, естетичних смаків, музичних компетентностей і високих моральних якостей особистості. Наукові аспекти музичного навчання та виховання учнів молодшого шкільного віку ґрунтовно досліджують О. Воронцова, Л. Гавриленко, В. Гаврилюк, М. Давидова, Н. Гузій, О. Коваль, С. Ліпська, Л. Ліхіцька, Т. Сідлецька, Т. Танько, Г. Шостак, О. Щолокова та ін. Психолого-педагогічні питання музичного навчання учнів висвітлено в наукових працях Ю. Алієва, Л. Виготського, І. Гадалової, С. Науменко, Ж. Піаже, В. Петрушина, Б. Теплова, Дж. Уотсон, Г. Ципіна та ін. Багатоаспектність формування особистості дітей засобами хорового співу розглянуто в працях А. Болгарського, О. Васильєвої та ін. Проблему психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку досліджено у наукових працях таких психологів і педагогів, як М. Бернштейн, Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Ітельсон, П. Лесгафт, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, Дж. Уотсон та ін. Науково-методичні основи вокально-хорового виховання дітей широко розкрито у працях О. Апраксіної, Б. Асаф'єва, М. Леонтовича, В. Шацької та ін. Проблеми формування особистості школяра засобами хорового співу розглядалися у наукових працях Ю. Алієва, А. Болгарського, О. Васильєвої, О. Раввінова та ін.

Хоровий спів допомагає дітям знайти себе у світі мистецтва та житті, розвиватися, ставати креативними, майстерними, толерантними та духовно збагаченими особистостями. Унікальність сенсу українського хорового мистецтва для учнів молодшого шкільного віку полягає у згуртованості, духовності, патріотичності, якісному виконанні та піднесенні кращих народних вокально-хорових творів на новий вищий рівень.

Різні аспекти формування вокально-хорових навичок вже досліджено науковцями та педагогами-практиками (В. Антонюк, Н. Гребенюк, А. Козир, Т. Овчиннікова, Д. Огороднов, К. Пігров, О. Раввінов, К. Тевліна, Л. Тоцька та ін.) Аналіз вокально-педагогічного досвіду, наукові основи процесу співу та функціонування голосового апарату розкрито у працях Д. Аспелунда, Н. Гребенюк, Л. Дмитрієва, Д. Євтушенка, І. Левідова, Д. Локшина, Д. Люша, М. Микиші, В. Морозова та інших.

Вивчення досвіду вокально-хорової роботи з учнями молодшого шкільного віку в загальноосвітніх навчальних закладах виявили низку існуючих суперечностей між зростаючими потребами суспільства у духовно-естетичному вихованні підростаючого покоління і традиційній вокально-хоровій підготовці дітей; посиленням процесів інформаційно-комунікаційних технологій в освіті і низьким рівнем розробки та впроваджень сучасних інтерактивних методів і мультимедійних технологій у процес вокально-хорового навчання учнів; високими вимогами до вокально-хорової виконавської майстерності учнів і нерозробленістю методичного забезпечення формування вокально-хорових навичок школярів у навчальних закладах.

Актуальність та недостатня розробленість обраної проблеми в теоретичному і науково-методологічному аспектах, її теоретична і практична значущість зумовили вибір теми дослідження: **«Формування вокально-хорових навичок в учнів молодших класів засобами народнопісенного репертуару на уроках музичного мистецтва».**

Наукове дослідження виконано згідно з планом магістерських робіт Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність «Музичне мистецтво»).

Об'єкт дослідження – процес музичного виховання учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – формування вокально-хорових навичок в учнів молодших класів засобами народнопісенного репертуару на уроках музичного мистецтва.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування вокально-хорових навичок учнів молодших класів, які ґрунтуються на використанні народнопісенного репертуару.

Завдання дослідження:

- проаналізувати стан досліджуваної проблеми в науковій, науково-методичній літературі, розглянути значення використання пісенного фольклору в процесі формуванні вокально-хорових навичок учнів молодших класів;
- розглянути зміст і компонентну структуру вокально-хорових навичок з урахуванням вікових особливостей молодших школярів у процесі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах;
- обґрунтувати критерії діагностики стану сформованості вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку, їх показники, охарактеризувати рівні сформованості вокально-хорових навичок школярів;
- окреслити принципи, визначити, обґрунтувати, упорядкувати прийоми та методи формування вокально-хорових навичок учнів у процесі музично-естетичного виховання;
- експериментально перевірити ефективність формування вокально-хорових навичок молодших школярів засобами народнопісенного репертуару.

Теоретико-методологічною основою дослідження є науково-методичні розробки вокально-хорового навчання (В.Антонюк, А.Болгарський, Б.Гнидь, Н.Гребенюк, В.Ємельянов, Л.Дмитрієв, А.Козир, К.Матвєєва, А.Менабені, А.Саркісян, З.Софроній, Ю.Юцевич та ін.), наукові праці присвячені особливостям роботи вчителя (А.П.Лашенко, А.І.Анісімов, К.П.Виноградов, А.І.Гуменюк, Г.А.Дмитревський, А.А.Єгоров, В.Л.Живов, О.М.Коломоець, В.І.Краснощоків, К.К.Пігров, В.Т.Соколов, П.Г.Чесноков, Ю.М.Серганюк, Л.О.Хлебникова), особливостей вокально-хорового навчання дітей молодшого шкільного віку (Л. Гавриленко, Н. Добровольська, О. Єременко, Д. Локшин, Н. Маслов, О. Михайліченко, Т. Овчиннікова, К. Пігров, В. Попов, В. Тевліна, П. Чесноков та ін.), педагогічні теорії загального музичного, вокально-хорового виховання, формування й удосконалення вокально-хорових навичок школярів (В. Антонюк, А.Болгарський, Л. Гавриленко, Н. Гребенюк, Н. Добровольська, О. Єременко, А. Козир, Л. Ліхіцька, В. Морозов, Т. Овчиннікова, Д. Огороднов, Н. Орлова, К. Пігров, О. Раввінов, В. Соколов, В. Тевліна, Л. Тоцька, Г. Шостак та ін.).

Їх вивчення дало змогу виокремити **концептуальні ідеї дослідження**, які полягають у розгляді застосування народнопісенного репертуару як ефективного засобу формування вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів** теоретичного та емпіричного рівнів. Теоретичні – аналіз психологічної, науково-педагогічної, мистецтвознавчої, історичної, методичної літератури з метою наукового обґрунтування сутності досліджуваної проблеми, аналіз та узагальнення вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду для виявлення основних тенденцій вокально-хорового навчання, аналіз навчальних програм, типових навчальних планів, посібників, підручників, нотних хрестоматій та репертуарних збірок з метою виявлення суперечностей вокально-хорової підготовки учнів молодшого

шкільного віку, визначення критеріїв і показників сформованості вокально-хорових навичок у школярів.

Емпіричні – діагностування (анкетування, педагогічне спостереження, опитування, оцінювання) для виявлення реального стану сформованості вокально-хорових навичок у процесі навчання в початкових класах та визначення можливих способів удосконалення досліджуваного процесу, проведений педагогічний експеримент для перевірки ефективності наукових підходів та запропонованої методики. Методи математичної статистики для обробки отриманих даних педагогічного експерименту та їх аналізу.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на вдосконалення методики формування вокально-хорових навичок в учнів молодшого шкільного віку засобами народнопісенного репертуару. Теоретичні висновки та методичні рекомендації можуть бути використані вчителями музики загальноосвітніх шкіл у процесі вокально-хорової роботи з учнями молодшого шкільного віку.

Організація дослідження. На першому етапі дослідження розроблявся план дослідження, вивчалась психологічна, музикознавча та педагогічна література. Була визначена мета, завдання, підходи, структурні компоненти, принципи, педагогічні умови, форми, методи педагогічної роботи та напрямки дослідження. Розроблялися критерії та показники сформованості вокально-хорових навичок. Другий етап був зорієнтований на розробку та проведення педагогічного експерименту. Застосовувались методи творчих завдань із застосуванням фольклорного матеріалу. Третій етап передбачав проведення педагогічної роботи над формувальним експериментом. Здійснювався аналіз результатів, отриманих на формувальному і контрольному етапах експерименту. На основі методів математичної статистики проводилась обробка результатів та формулювались висновки дослідження.

Апробація результатів дослідження. Експериментальною базою дослідження стала Вербецька загальноосвітня школа I-II ступенів. Основні

положення та результати дослідження обговорювалися на звітних наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка («Позашкільний мистецький заклад як сучасна форма виховання і розвитку особистості підлітка» 2017р.; «Особливості формування вокально-хорових навичок молодших школярів» 2018р.; «Спів як основний вид музичної діяльності учнів у загальноосвітній школі» 2019 р.), II Регіональній науково-практичній конференції «Гадей Ганицький і Поділля» («Спів як невід'ємна частина музичного виховання учнів сучасної мистецької школи» 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, результати та висновки даного дослідження висвітлені в 3 одноосібних публікаціях.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (125 найменувань) та додатків. Основний текст магістерської роботи складає 78 сторінок, загальний обсяг роботи –112 сторінок. Робота містить 4 таблиці.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми формування вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку, що знайшло відображення в розробці та експериментальній перевірці поетапної методики формування вокально-хорових навичок. Результати експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави зробити такі висновки:

1. Вивчаючи стан досліджуваної проблеми в науково-методичній літературі можна дійти висновку, що в сучасній системі шкільної освіти особливої значущості набуває проблема вокально-хорового навчання учнів на матеріалі народної творчості та українських вокально-хорових творів. Залучення школярів до активної музично-творчої та вокально-хорової діяльності на засадах національного та світового мистецтва сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості, креативності, духовності, толерантності, формуванню ціннісних орієнтацій, естетичних ідеалів.

2. Розвиток співацького голосу дітей молодшого шкільного віку є вкрай важливим елементом музично-естетичного виховання школярів, адже саме у цей період формується інтерес учнів до співацької діяльності, активно розвивається емоційно-ціннісна сфера особистості, виявляється здатність до творчої активності у музичній діяльності. Співацькі здібності учнів молодшого шкільного віку визначаємо як сукупність психофізичних особливостей, що визначаються унікальним та неповторним виявом творчої продуктивності у вирішенні завдань співацької діяльності.

3. Встановлено, що структурними компонентами процесу формування вокально-хорових навичок є мотиваційний, творчо-діяльнісний та виконавський компонент. Мотиваційний компонент характеризується групою мотивів, що визначають ціннісні орієнтації музичної діяльності дітей, ступінь прагнення дітей до розвитку власних співацьких здібностей і міру їх зацікавленості вокальним мистецтвом. Реалізація змісту такого компоненту

зумовлює ціннісну спрямованість естетичних емоційно-почуттєвих мотивів дітей переживати й співпереживати прекрасному в мистецтві, емоційно відгукуватися на зміст пісень співів. Творчо-діяльнісний компонент формування вокально-хорових навичок виражає здатність до виконання хорових творів на основі здобутих вмінь та навичок, характеризується умінням використання ансамблевого звучання в хорі, правильністю звукоутворення, чистотою інтонування, володінням чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією, включає сукупність навичок і умінь, що дозволяє творчо реалізовувати та презентувати співацькі традиції через залучення до навчання вокально-хорового співу. Художньо-виконавський компонент включає уміння сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору, спроможність до емоційно-художньої виразності під час концертних виступів, прояв творчої активності у навчальній та концертно-виконавській діяльності.

4. Розроблено критерії та показники сформованості вокально-хорових навичок учнів у відповідності до структури досліджуваної проблеми. Критеріями діагностики рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів молодших класів є мотиваційно-ціннісний, творчо-діяльнісний та художньо-виконавський. Показниками мотиваційного критерію є наявність інтересу до вокально-хорового навчання, прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва, здатність до вияву емоційно-психологічного настрою у вокально-хоровій діяльності. Творчо-діяльнісний критерій передбачає діагностування правильності звукоутворення, чистоти інтонування, володіння чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією, умінням використання ансамблевого звучання, дотримання чистоти строю. Художньо-виконавський критерій спрямований на визначення стану сформованості уміння сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору, спроможності до емоційно-художньої виразності під час виконання творів, прояву творчої активності в навчальній та концертно-виконавській діяльності.

5. Встановлено, що успішне формування вокально-хорових навичок забезпечується за умови реалізації принципів: опори на національне спрямування співацького навчання, використання фольклорних джерел, спонукання до творчої самореалізації у співацькій роботі, позитивної емоційності, систематичності та послідовності, національно-патріотичного виховання засобами вокально-хорового мистецтва, врахування вікових особливостей, активізації музично-творчої діяльності, імпровізаційності, результативності.

6. Виокремлено етапи формування вокальних здібностей учнів на уроках музичного мистецтва. Перший етап дослідження підпорядковувався формуванню позитивної мотивації та стимулювання інтересу школярів до вокально-хорового мистецтва та до пізнання розмаїття народнопісенного репертуару. На цьому етапі використовувались методи стимулювання, розвитку пізнавального інтересу, наочні, творчо-практичні, креативні. Другий етап був зорієнтований на вироблення вокально-хорових знань, умінь та навичок учнів, збагачення музичного досвіду. Застосовано такі методи формування вокально-хорових навичок школярів: вивчення та виконання вокально-хорових творів, метод виправлення, порівняльні, методи, сприйняття, аналізу, оцінювання творів хорового мистецтва, метод творчих завдань із застосуванням фольклорного матеріалу. Третій етап передбачав проведення педагогічної роботи з учнями над майстерним виконанням вокально-хорових творів, синкретичну єдність виконання фольклорних постановок, активного застосування музичного фольклору, театралізації, фольк-постановки пісень. На цьому етапі застосовувалися методи практичні, проблемно-пошукові, інтерактивні, імпровізаційні, методи самостійності, театралізації, дидактичні, ігрові, креативні та методи контролю і самоконтролю

7. Результати дослідно-експериментальної роботи дали можливість зафіксувати позитивну динаміку зростання рівня сформованості вокально-

хорових навичок учнів в експериментальній групі, що доводить ефективність використання народних пісень на уроках музичного мистецтва.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальших наукових розробок потребують питання формування вокально-хорової культури у навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Є. Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования / Э. Б. Абдуллин. – М. : Прометей, 1990. – 186 с.
2. Аквінський Тома. Коментарі до Арістотелевої “Політики” / Тома Аквінський ; пер. з латин. О. Кислюка ; передм. В. Котусенка. – К. : Основи, 2000. – 794 с.
3. Аліксійчук О.С. Теорія і методика вивчення дитячого фольклору в загальноосвітній школі: навчально-методичний посібник / О.С. Аліксійчук. – Кам’янець – Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2017. – 104с.
4. Алієв Ю. Б., Безбородова Л.А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях Учеб. пособие для студентов муз. фак. педвузов. / Ю.Б. Алієв, Л.А.Безбородова. — М.: Академия, 2002. — 416 с.
5. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): Підр. – К.: Віпол, 2007. – 176 с.
6. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе. / Апраксина О. А. — М.: Просвещение, 1983. С. 220.
7. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве. / Б. В. Асафьев. – Л.: Музыка, 1980. С. 8-24.
8. Атамасенко Н.О. Теоретичні аспекти формування вокально-хорових навичок молодших школярів у позашкільних навчальних закладах [Електронний ресурс] / Н. О. Атамасенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. - 2014. - Вип. 16(2). – С. 182-187. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2014_16\(2\)_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2014_16(2)_48)
9. Атамасенко Н.О. Вокально-хорові навички молодших школярів у позашкільних навчальних закладах: категоріальний аналіз проблеми. / Н.О. Атамасенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2014. – Вип. 45. – Ч. 2. – С. 5 – 10.

10. Базиликот Б. Орфоепія в співі: Навчальний посібник. / Б. Базиликот. – Львів, Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка, 2001. – 126 с.
11. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб / О. Бенч-Шокало. – К. : Ред. журн. “Укр. Світ”, 2002. – 440 с. : іл., нот.
12. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность / Под ред. О.Г. Газенко. / Н.А. Бернштейн. – М.: Наука, 1990. – 489 с.
13. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благоннадежиной; Науч.-исслед. ин-т общ. и пед. психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1972. – С. 7 – 44
14. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором: навчальний посібник [для музично-педагогічних відділень педагогічних училищ] / А. Болгарський, Г. Сагайдак. – К. : Музична Україна, 1987. – 240 с.
15. Брагіна Т. М. Проблеми розвитку неперервної культурно-мистецької освіти в Харківській державній академії культури / Т. М. Брагіна // Культура України. - 2013. - Вип. 42(2). - С. 11-19. –Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_42%282%29_7.
16. Васильєва О.В. Формування морально-естетичної культури учнівської молоді засобами хорового мистецтва на Слобожанщині: традиції та сучасність / О. В. Васильєва // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. - 2012. - Вип. 16. - С. 39-43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2012_16_11
17. Ветлугіна Н.О. Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності / Н.О.Ветлугіна. – К.: Музична Україна, 1986.
18. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко,Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчукта ін.— К.: Просвіта, 2001.— 416 с.
19. Виготський Л.С. Динамика и структура личности подростка//Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для

- студентов/Под ред. Д.И. Фельдштейна: издание 2-е, дополненное. – Москва: Институт практической психологии, 1996. –304 с.
20. Виховання української еліти в системі національної освіти України: матеріали науково-практичної конференції (19-20 червня 1997) / Під ред. В. Вовка, І. Б. Ковальчука. – Львів: За вільну Україну, 1997. – 146 с.
21. Гальперин П.Я. Четыре лекции по психологии : Учебное пособие для студентов вузов / П. Я. Гальперин. – М. : Книжный дом «Университет», 2000. – 112 с.
22. Гарсиа М. Полный трактат об искусстве пения // И.К. Назаренко. Искусство пения. – М., 1988.
23. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 119 с.
24. Горбенко С.С. Історія гуманізації музичної освіти. Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання. – м. Кам'янець-Подільський: Видавець П.П Зволейко Д.Г., 2007. – 348 с.
25. Гребенюк Н. Є. Формування вокально-виконавських навичок та роль міжособистісного спілкування у класі сольного співу: Дис. ... канд. мист- ва: 17.00.02 / Гребенюк Наталія Євгеніївна; Київська держ. консерваторія ім. П. І. Чайковського. – К., 1994. – С. 103, 107.
26. Гузий Н. В. Формирование музыкально-эстетической культуры школьников в условиях внешкольного начального музыкального образования : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гузий Наталия Васильевна ; Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – Киев, 1990. – 23 с.
27. Дем'янчук В. Теорія та практика роботи з хором (вокальним ансамблем). – Тернопіль: Астон, 2001.
28. Добровольская Н.Н. Вокальные упражнения в хоре подростков / Под ред. Румер М.А. – М.: Академия педагогических наук, 1959. – 110 с.
29. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.

30. Єгоров А. М. Гигиена голоса и ее физиологические основы. М. : Музгиз, 1962.
31. Єгоров О. Теорія і практика роботи з хором /О. Єгоров. К.: Держ. видавництво, 1961. – 91 с.
32. Євтушенко Д. Роздуми про голос. – К.: Музична Україна, 1980.
33. Єрошенко О.В. Емоційна сфера у вокальній творчості: музично-естетичні та виконавські аспекти: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Олена Віталіївна Єрошенко ; Харківський держ. ун-т мистецтв ім. І.П.Котляревського. — Х., 2008. — 19 с.
34. Зеленецька І. О. Чарівна сопілочка [Ноти] : навч.-метод. посібник / автор та упоряд. І. О. Зеленецька. – Кам'янець-Подільський : Абетка , 2009. – 184 с.
35. Заседалев Ф.Ф. Научные основы постановки голоса / Ф.Ф. Заседалев. М. : Гос. изд-во. Музыкальный сектор, 1929. – 96 с.
36. Зеньковский В. В. Психология детства / В. В. Зеньковский. – http://www.goldenship.ru/load/nauka_i_religija_razum_i_vera/psikhologija_detstva_zenkovskij_v_v/37-1-0-1130
37. Знаменська О.В. Культура мови у співі. Держ. Видавництво образотворчої літератури і музичного мистецтва УПСП, К., 1959. – 59 с.
38. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. – К. : Вид. центр НТУ “ХПІ”, 2001. – Ч. 1. – С. 15–23.
39. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя / Д.Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
40. Ковтун О. В. Теоретичні аспекти поняття «загальнономовленнєві уміння» / О. В. Ковтун // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (зб. наук. праць) // Вип. 11-12. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. – С. 200–209.

41. Козир А.В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія / А.В.Козир. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 380 с.
42. Коломоець О. М. Хорознавство: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 168 с.
43. Кондратенко Г.Г. Формування творчих здібностей підлітків у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва // Наук. записки: Зб. наук. статей НПУ імені М. Драгоманова. - Вип. 59. - К., 2009. - С.78-84.
44. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
45. Концепція сучасної мистецької школи. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245318404&cat_id=244931905
46. Кошиць О.А. Про українську пісню й музику / О.А. Кошиць. — [Репринтне видання]. — К. :Музична Україна, 1993. — 48 с.
47. Красильников І. М., Крюков М. А. Музичне мистецтво і педагогіка завтра // Музика в школі / І. М. Красильников, М. А. Крюков. – 2000р. – 30с.
48. Кузнєцова Л. Українська класична музика в школі / Кузнєцова Л. – К.: Муз. Україна, 1969. – 5 с.
49. Кулєшова М.Г. Особливості процесу голосоутворення та розвиток вокальних навичок молодших школярів: Методичні рекомендації /Укладач: Євстігнєєва Н.І. – Полтава: Видавництво ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2004 р. – 44 с.
50. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 128 с.
51. Кушка Я.С. Методика навчання співу: Посібник з основ вокальної майстерності. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2010. — 288 с.
52. Ламперти Ф. Искусство пения. – М.– СПг., 1923.

53. Левідов І.І. Охорона й культура дитячого голосу. – Л., Гос. муз. изд., 1939.
54. Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. – К.: Муз. Україна. 1989. – 134 с.
55. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства // Избр. психол. тр.: В 2 т.–Т. 1.– М.: Педагогика, 1983. – С. 232 – 239.
56. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических починений. Т.1. – 1971.
57. Лисек Ф. “Мутация”. Сб.”Развитие детского голоса”. АПН, М., С. 291.
58. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності / Н. Литвинова // Рідна школа. – 2003. – № 8. – С. 6 – 10.
59. Ліпська С.Л. Концептуальні засади організації музичного навчання у закладах позашкільної спеціальної освіти [Електронний ресурс] / С.Л. Ліпська // Рукописи книжок VI. Культурологічні читання пам’яті В. Подкопаєва. Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_7_29.php
60. Ліхіцька Л. Інтегрований структурний комплекс мистецької інноваційної діяльності вчителів музичного мистецтва [Електронний ресурс] / Л. Ліхіцька // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. - 2017. - Вип. 6. - С. 45-51. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_6_7
61. Локшин Д.Л. О пении юношей в годы мутации // Развитие детского голоса: АПН РСФСР, 1963. - 75 с.
62. Люш Д.В. Развитие и сохранение певческого голоса / Д.В. Люш. – К.: Муз. Украина, 1988. – 138,[2] с.
63. Малафіїк І.В. М 18 Дидактика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 397 с.
64. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : [монографія] / Людмила Михайлівна Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.

65. Мащенко А. Сутність та зміст поняття музично-естетична компетентність / А. Мащенко // Вісник Чернігівського Національного педагогічного університету. – Випуск 120. Педагогічні науки. – Чернігів, 2014. – С. 24–27 с.
66. Менабені А. Г. Вокальні навички // Питання професійної підготовки на музично-педагогічному факультеті. – М., 1985. – С. 112 – 121.
67. Микиша М.В. Практичні основи вокального мистецтва / Михайло Венедиктович Микиша / літ. виклад М. Головащенко. – К.: Муз. Україна, 1985. – 91 с.
68. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / О.П. Рудницька [та ін.]; заг. ред. О.В. Михайличенко, редактор Г.Ю. Ніколаї. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 255 с.
69. Михайлець В.В. Історико-культурологічний огляд виникнення професійного хорового співу на терені України у X-XI століттях. // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: Зб. наук. праць. Вип. 8. /За ред Г.Є.Гребенюк – К.: Науковий світ, 2002. – с.105-109
70. Михайлець В.В. Вокальна основа хорового мистецтва: історичний та теоретичний аспекти: Автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 17.00.03 / В.В. Михайлець ; Одес. держ. муз. акад. ім. А.В.Нежданової. — О., 2004. — 18 с. — укр.
71. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія. – вид. 2-ге, перероб. і доповнене. – Суми: вид-во „Козацький вал”, 2007. – 356 с.
72. Мишанич С. В. Система жанрів в українському фольклорі / С. В. Мишанич // Українознавство: Посібник. – Київ: Зодіак – ЕКО, 1994. – С. 263-276.
73. Морозов В. Вокальный слух и голос / В. Морозов. – М.: Музыка, 1965.– 240 с.

74. Морозов В.П. Особенности акустического строения и восприятия детской вокальной речи // Детский голос / Под ред.. В.Н. Шацкой. М.: Педагогика, 1970. – С. 64.
75. Овчинникова Т. Н. К вопросу о воспитании детского певческого голоса в процессе работы с хором // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 10.— М., 1975. – С. 148-169.
76. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К., 1992. – 189 с.
77. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. – К.: Муз. Україна, 1981. – 167 с.
78. Олексюк О. Неперервна мистецька освіта у формуванні духовного потенціалу особистості / О. Олексюк // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. - 2016. - Вип. 147. - С. 19-21. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2016_147_6
79. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [Монографія] / Валерій Федорович Орлов / за заг. ред. І. А.Зязюна. – Київ : Наукова думка, 2003. – 263 с.
80. Осипець Р. Українська народна пісенна культура як засіб формування національної самосвідомості: Українознавство // Рідна школа. – 1999. – №11. – С. 11-14.
81. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. – Київ: Либідь, 2001. – 272 с.
82. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н.В. Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – 168 с.
83. Пігров К.К. Керування хором: Навчальний посібник. - К.: Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. - 202 с.
84. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов. – М.: Мысль, 1972. – 216 с.

85. Плющик Є. В., Омельчук В. В., Федорченко В. К. Лекції з курсу "Хорознавство". –1-е вид. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 3 іл.
86. Пляченко Т. М. Постановка голосу : навчальна програма для студентів мистецького факультету педагогічного університету / Т. М. Пляченко. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 28 с.
87. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004.- С.8.
88. Потребісно-мотиваційна підсистема. Психологія : підруч. / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. [за ред.Ю. Л. Трофімова]. – К. : Вид-во Либідь, 2003. – 560 с.
89. Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : навч. посіб. / Олена Михайлівна Прядко. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2010. – 128 с.
90. Раввінов О.Г. Методика хорового співу в школі. – К. : 1971. – 123 с.
91. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі: Навч.- метод. посібник. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
92. Рубинштейн С.Л. Действие и навык. – Режим доступу до ресурсу: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>
93. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень : навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл., які вивч. дисц. мистецьк. циклу] / О. П. Рудницька, А. Г. Болгарський, Т. Ю. Свистельникова. – К., 1998. – 143 с.
94. Савчин М.В. Василенко Л.П. Вікова психологія : Навчальний посібник . — К .: Акад. см. видав, 2005 . — 360 с.
95. Сбітнєва Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец.13.00.01 – Загальна педагогіка та історія педагогіки / Л. Сбітнєва – Київ, 2016.

96. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Педагогічна психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.
97. Сідлецька Т. І. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні [Текст] / Т. І. Сідлецька // Знання. Освіта. Освіченість : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 25-27 вересня 2012 р. - Вінниця : ВНТУ, 2012. - С. 112- 114.
98. Соколов В. Г. Охрана и культура голоса детей в хоровой работе // Хрестоматия по методике музыкального воспитания в школе : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2119 «Музыка» [сост. О.А. Апраксина]. – Москва : Просвещение, 1987. – С.140-142.
99. Сольний спів: Програма для музичної школи (музичного відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу). Укладач Маруфенко О.В. – Суми: Сум ДПУ, 2007. – 20 с.
100. Стахевич О.Г. Основи вокальної педагогіки. Ч.1: Природно-наукові теорії сольного співу. Курс лекцій: Навч. пос. для студентів диригентсько-хорового факультету муз. та пед. вузів. – Х.-Суми: ХДАК–СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. – 92 с.
101. Стахевич О.Г. Сольний спів. Програма для дитячих музичних шкіл та шкіл мистецтв. - Суми: СДПУ, 2003. — 19 с.
102. Стеценко, К. Українська пісня в народній школі [Електронна копія] : докл. на з'їзді учителів нар. шк. Ямпіл. повіту на Поділлію 25-IV-1917 р. / К. Стеценко. — Електрон. текст. дані (1 файл : 5,34 Мб). — Вінниця : Нова Друк. Пойлішера, 1917 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2017).
103. Стріхар О.І. Дитяча хорова культура в контексті українського півного мистецтва XVII - XVIII ст.: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / О.І. Стріхар ; Львів. нац. муз. акад. ім. М.В.Лисенка. — Л., 2009. — 19 с. — укр.
104. Стулова Г.П. Развитие детского голоса в процессе обучения пению / Г.П. Стулова. – М.: Прометей, 1992. – 118 с.

105. Стулова Г.П. Хоровое пение в школе: учебное пособие. – М. – Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 218 с.
106. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям /В.О.Сухомлинський. - К., 1972. - 54 с.
107. Таран І. М. Народні музичні традиції у розвитку молодших школярів // Початкова школа. – 1993. – №11. – С. 19-22.
108. Тевлина В. К. Вокально-хоровая работа // Музыкальное воспитание в школе: Вып. 15.—М.: Музыка, 1982. Стор. 24-32.
109. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей /Избранные труды в 2-х томах. /Борис Михайлович Теплов; ред. Н.С.Лейтес. - М.: Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. — М., 1947.
110. Токарева Н. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. – Київ, 2017 – 548 с.
111. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
112. Тоцька Л. О. Методика формування умінь співу бельканто у процесі вокальної підготовки педагога-музиканта [Електронний ресурс] / Л. О. Тоцька // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки. - 2013. - Вип. 110. - С. 184-193. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2013_110_29.
113. Українська музична культура: Погляд крізь віки (Л. Корній у співавторстві з Б. Сютюю). — К.: Муз.Україна, 2014 — 590 с.
114. Ушакова І.М. Вікова психологія: курс лекцій / І.М. Ушакова. – Х.: НУЦЗУ, 2016. – 123 с.
115. Фадєєва М.А. Развитие музыкально-эстетической культуры подростка в условиях дополнительного образования. Автореф. дис. канд. пед. наук. / М.А. Фадєєва. – Саратов, 2000. – 18 с.

116. Філософія освіти : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / уклад.: В.О. Огнев'юк, О.М. Кузьменко. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. –508 с.
117. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 528с.
118. Фурсенко Т. Аналіз сучасного стану роботи з молодшими школярами у сфері музики / Тетяна Фурсенко // Рідна школа. – 2007. – № 7/8. – С. 32-35.
119. Хилько М.Е. Возрастная психология / М.Е. Хилько, М.С. Ткачева. – М. : Высшее образование, 2008. – 216 с.
120. Хлебнікова Л.О. Методика хорового співу у початковій школі: Методичний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 216 с.
121. Черкасов В. Ф. Вокально-хорова робота на уроках музичного мистецтва як засіб формування естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Наукові записки. Випуск 103. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 14–22.
122. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: [підручник] /Володимир Черкасов – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 528 с.
123. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : Близько 2500 термінів / Віктор Борисович Шапар . – Харків : Прапор, 2007 . – 640 с.
124. Шип С. Як передати словами зміст музики? / С.Шип // Мистецтво та освіта. – 2001. - №2. – 8 с.
125. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу: навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу / Ю.Є. Юцевич. – К.: ІЗМН, 1998 – 135 с.